

Окландер Т.О.,

д.е.н., професор,

завідувач кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Шубенкіна В.О.,

бакалавр,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено стан та тенденції розвитку трудових ресурсів в Україні. Визначено проблеми, що пов'язані з оцінкою стану та рівнем використання трудового потенціалу країни, з труднощами оцінки реального стану безробіття. Розглянуто європейський досвід оцінки стану прихованого безробіття. Виділено недоліки різних методик оцінки рівня безробіття.

Ключові слова: трудові ресурси, населення, кількісні показники, якісні показники, безробіття.

Постановка проблеми. Трудові ресурси – це частина населення, здатна працювати (відповідно до трудового законодавства). Відмінність трудових ресурсів від інших видів ресурсів підприємства полягає у тому, що кожен найманий робітник може відмовитися від запропонованих йому умов і зажадати зміни умов праці чи звільнитися з підприємства за власним бажанням [2].

В Україні спостерігаються територіальні відмінності в забезпеченості трудовими ресурсами. У Вінницькій, Волинській, Рівненській, Тернопільській областях у зв'язку з відтоком молоді в міста не вистачає робочої сили в сільськогосподарському виробництві. При цьому проблема безробіття гостро стоїть у західних і північних областях України. Для вирішення проблем забезпеченості народногосподарського комплексу трудовими ресурсами необхідні значні зусилля та кошти для перекваліфікації кадрів та їх перерозподілу. Необхідні також додаткові кошти для створення нових робочих місць і підтримки безробітних [4]. Ефективне управління трудовими ресурсами передбачає точну оцінку їх стану і тенденцій розвитку явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще в 20-ті роки ХХ ст. була розпочата робота з розроблення механізмів управління трудовими ресурсами. Так, С.Г. Струмилін, один із розробників ключових положень, які визначили такі механізми, дав таке визначення: «Трудові ресурси – це працездатна частина населення, яка, володіючи фізичними та інтелектуальними можливостями, здатна виробляти матеріальні блага або надавати послуги» [1]. Питання управління кадрами розглядалися у працях закордонних економістів: П. Друкера, М. Мескона, Ф. Хедоурі, Х. Шіренбека, Х. Майєра, П. Гербста, П. Джекмана, В. Стрелковського [3; 6; 7; 11; 21]. Серед вітчизняних фахівців проблемами ефективного управління трудовими ресурсами займалися О.А. Богуцький, Д.П. Богиня, С.М. Ілляшенко, М.А. Окландер, І.А. Педько, О.І. Яшкіна, О.Г. Янковий [5; 9; 12-22].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Найважливішою макроекономічною проблемою управління трудовими ресурсами є забезпечення їх повної зайнятості й ефективного використання, що забезпечує економічне зростання і на цій основі – підвищення рівня якості життя населення. Тому важливими проблемами макроекономічного державного регулювання є розроблення методів оцінки стану трудових ресурсів країни.

Мета статті полягає в аналізі тенденцій розвитку ринку трудових ресурсів в Україні та виявленні проблем оцінки стану цього ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трудові ресурси мають кількісні та якісні характеристики, утворюючи трудовий потенціал суспільства. До їх складу включають: працездатне населення у працездатному віці (чоловіки – від 16 до 59 років включно, жінки – від 16 до 57 років включно за мінусом інвалідів); працюючих підлітків до 16 років та осіб старше працездатного віку. Кількісна оцінка характеризується такими параметрами: загальною чисельністю працездатного населення; кількістю робочого часу, яке відпрацьовує працююче населення за сформованого рівня продуктивності й інтенсивності праці. Якісна оцінка трудового потенціалу визначається такими показниками: станом здоров'я, фізичною дієздатністю працездатного населення; якістю працездатного населення з погляду рівня загальноосвітньої та професійно-кваліфікаційної підготовки працездатного населення.

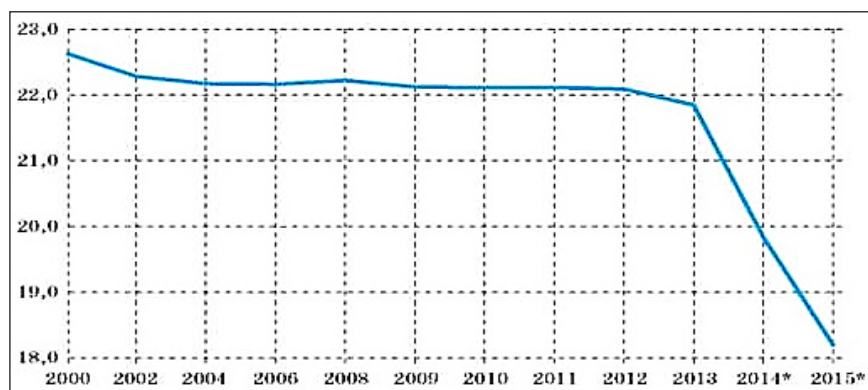


Рис. 1. Динаміка економічно активного населення України в 2000-2015 рр. (млн. осіб)

* Дані без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, міста Севастополя та частині Донецької та Луганської областей

Безробітне населення регіонів
(за методологією МОП) у 2016 р. [10]

Регіон	Безробітне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Рівень безробіття, у відсотках
Україна	1 662,20	9,2
Вінницька	72,6	9,8
Волинська	48,6	11,2
Дніпропетровська	121,3	7,8
Донецька	122,5	14
Житомирська	64,2	11,1
Закарпатська	55,4	9,8
Запорізька	79,2	9,7
Івано-Франківська	52	8,5
Київська	52,9	6,7
Кіровоградська	53,9	12,5
Луганська	57,4	16,1
Львівська	87,5	7,7
Миколаївська	52,2	9,4
Одеська	70,2	6,5
Полтавська	83,2	12,8
Рівненська	58,5	10,9
Сумська	48,5	9,1
Тернопільська	50,7	11
Харківська	80,1	6,1
Херсонська	57,5	11,5
Хмельницька	51,9	9,2
Черкаська	58,8	10,2
Чернівецька	35,6	8,6
Чернігівська	54,2	11,3
м. Київ	93,3	6,4

Економічно активним населенням називають працездатне населення, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів і послуг. До нього належать люди, зайняті господарською діяльністю, що приносить прибуток (у т. ч. пенсіонери), та безробітні, які хочуть працювати. До цієї категорії належать люди у віці 15-70 років. Економічно неактивне населення – це люди, які перебувають на утриманні держави або окремих осіб. До нього належать особи, які навчаються, або безробітні, які не бажають працевлаштуватися, а також пенсіонери, які не працюють [3].

Економічно активне населення у віці 15-70 років у 2015 р. становило 18,2 млн. осіб, або 62,3% населення відповідної вікової групи (рис. 1). За міжнародними стандартами цей показник досить високий [4; 10].

Сьогодні прийнято використовувати два методи вимірювання чисельності безробітних [4]:

– за методикою служби зайнятості: безробітні – працездатні люди, які не мають роботи і заробітку, але такі, що шукають роботу і зареєстровані в органах служби зайнятості;

– за методикою Міжнародної організації праці (МОП): безробітні – люди, які не мають роботи, але придатні до роботи в даний момент та шукають роботу в розглянутий період. До безробітних не належать студенти денної форми навчання, інваліди, пенсіонери, зайняті неповний робочий день.

До даних статистики виникає багато питань у фахівців, що займаються вивченням ринку праці. Передусім у них викликає заперечення сама методика, за якою розраховуються статистичні дані. Головний принцип розрахунку рівня безробіття досить простий – викреслювати з неї всіх тих, хто офіційно чимось зайнятий, незалежно від того, чи заробляє він при цьому реальні гроші, а також тих, хто з різних причин перестав відвідувати центри зайнятості. У результаті такого підходу до статистики безробіття не потрапляє ціла низка категорій громадян працездатного віку, а саме:

– ті, хто вже втратив право на допомогу з безробіття і протягом певного часу не реєструвався, а також ті, хто після втрати роботи взагалі не реєструвався;

– особи, вимушені звільнитися з роботи через хронічну хворобу або інвалідність;

– усі особи, що залишили роботу, але отримують при цьому засоби до існування з інших джерел (від батьків; від подружжя; ті, хто піклується про своїх маленьких дітей; ті, хто доглядає за хворими та людьми похилого віку в сім'ї);

– безробітні у віці старше 58 років, які мають украй низькі шанси на працевлаштування.

В Україні використовується поняття зареєстрованого безробіття, рівень якого становить 2,1%. Однак офіційний показник не враховує приховане безробіття (робота неповний тиждень, збереження робочого місця без реального відпрацювання, вимушений достроковий вихід на пенсію), а також безробіття без звернення до Державної служби зайнятості. Тому рівень безробіття, розрахований за методологією Міжнародної організації праці (МОП), у п'ятеро перевищує показник зареєстрованого безробіття.

Із 2016 р. максимальне значення рівня безробіття, розрахованого за методологією МОП, спостерігалось в Луганській, Донецькій, Полтавській та Чернігівській областях (від 11,3% до 16,1%), мінімальне – у місті Києві, Харківській, Одеській, Київській та Дніпропетровській областях (від 6,1% до 7,8%).

Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методикою МОП) у цілому по Україні порівняно з 2015 р. збільшився на 0,2 в. п. і становив 9,3% економічно активного населення

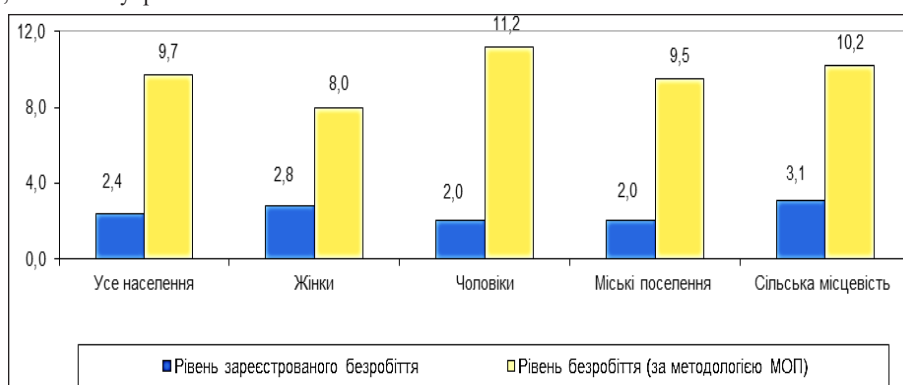


Рис. 2. Безробіття серед економічно активного населення працездатного віку за статтю та місцем проживання у 2016 р. (% до економічно активного населення працездатного віку) [10]

зазначеного віку, а серед населення працездатного віку – 9,7%. Відповідний показник по країнах Євросоюзу (8,5%) був нижчим, ніж в Україні [9].

Рівень безробіття населення працездатного віку (за методикою МОП) у чотири рази перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок – у 2,9 рази, у чоловіків – у 5,6 рази, у міських поселеннях – у 4,8 рази, у сільській місцевості – у 3,3 рази) [10].

Кількість економічно неактивного населення у віці 15-70 років у 2015 р. становила 10,9 млн., або більше третини всього населення цього віку. Кожен другий був пенсіонером, кожен п'ятий – студентом або виконував домашні (сімейні) обов'язки (табл. 2).

Таблиця 2
Економічно неактивне населення України, 2016 р. [10]

Регіон	Економічно неактивне населення, всього, тис. осіб	Пенсіонери	Студенти	Виконують домашні (сімейні) обов'язки
Україна	10 934,1	52,8	21,4	20,8
Вінницька	433,2	54	23,2	17,6
Волинська	317,2	45,9	19,8	29,4
Дніпропетровська	866,2	55,2	23	17,1
Донецька	624,1	59,5	13	16,9
Житомирська	336,2	52,3	15,7	29,6
Закарпатська	361,1	48	17,9	30,1
Запорізька	496,3	55,3	17,9	20,5
Івано-Франківська	407,5	52,5	23,1	20,8
Київська	485	58,9	20,6	14,8
Кіровоградська	281,3	55	17,6	21,9
Луганська	181,6	63,4	17,8	13,2
Львівська	736,6	51,6	23	20,4
Миколаївська	315,4	52,9	20,9	22,6
Одеська	692,1	49	21,5	25,2
Полтавська	417,4	56,1	19,3	19,8
Рівненська	303	39,7	25,9	25,6
Сумська	314,8	53,9	19,8	12,3
Тернопільська	323,9	45,6	18,3	30,4
Харківська	748,8	55,1	28,6	16,2
Херсонська	293,9	55	17,3	22
Хмельницька	383	51,3	17,2	27,4
Черкаська	342,8	60	22,3	10,5
Чернівецька	257,8	42,6	25,6	24,6
Чернігівська	285,7	57,2	14,7	24,7
м. Київ	729,2	46,7	32,1	19,6

До вищезазначеної категорії осіб належать незайняті особи працездатного віку, які припинили пошуки роботи, тому що втратили надію її знайти (зневірені), й ті, які не знали, де й як шукати роботу і впевнені у відсутності підходящої роботи. Порівняно з показником 2015 р. ця категорія осіб зменшилася на 12,8% і становила 191,7 тис. осіб, або 2,7% економічно неактивного населення працездатного віку. Остання категорія громадян за умови сприятливої кон'юнктури могла б запропонувати свою

робочу силу на ринку праці, а отже, є потенціалом поповнення рядів безробітних. З урахуванням зазначених осіб рівень безробіття населення працездатного віку (за методикою МОП) становив 10,7% проти 9,7% (у 2015 р. – 10,6% проти 9,5%) [9].

Серед загальної кількості зареєстрованих безробітних (390,8 тис.) на кінець 2016 р. 341,3 тис., або 87,3%, мали досвід роботи, з них кожен четвертий раніше працював у сільському господарстві, лісовому господарстві і рибному господарстві; кожен п'ятий – у державному управлінні й обороні; кожен восьмий – у переробній промисловості або оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів.

Кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями, на кінець 2016 р. становила 36,0 тис., що на 39,0% більше, ніж на кінець 2015 р. Із загальної кількості вакансій кожна п'ята була в переробній промисловості; кожна шоста – в оптовій і роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів; кожна дев'ята – на транспорті, складському господарстві, у поштовій та кур'єрській діяльності.

Найбільшим залишається попит роботодавців на кваліфікованих робітників-інструментальників (22,1% від загальної кількості заявлених вакансій на кінець грудня 2016 р.) та на робітників для обслуговування, експлуатації та контролю над роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (16,0%), а найменшим – на кваліфікованих працівників сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства (1,1%) і службовців (4,6%).

Скорочення навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) спостерігалось у всіх регіонах, окрім Черкаської області. Зазначений показник значно зменшився у Луганській (із 1 400 до 230 осіб), Запорізькій (із 1 846 до 459 осіб), Кіровоградській (із 385 до 112 осіб), Закарпатській (із 375 до 138 осіб), Волинській (із 150 до 56 осіб) та Львівській (із 158 до 62 осіб) областях [12].

За сприяння Державної служби зайнятості в 2016 р. було працевлаштовано 409,0 тис. осіб проти 444,7 тис. осіб у 2015 р. Серед зареєстрованих безробітних, працевлаштованих у зазначеному періоді, 48,7% становили жінки, 37,4% – молодь у віці до 35 років. Протягом 2016 р. більше половини (58,3%) зареєстрованих безробітних отримали роботу на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства, переробної промисловості, а також оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів.

Одним із напрямів соціального захисту безробітних є організація оплачуваних громадських робіт, які забезпечують тимчасову зайнятість. На таких роботах у 2016 р. працювало 233,7 тис. осіб проти 227,3 тис. осіб у 2015 р. Для підвищення конкурентоспроможності безробітних Державна служба зайнятості здійснює їх професійне навчання (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації). У навчальних закладах усіх типів протягом 2016 р. професійне навчання пройшло 166,6 тис. зареєстрованих безробітних, що на 6,9% менше, ніж у 2015 р. [9].

Розглянемо кількість неврахованих безробітних в Європі, оскільки таких досліджень в Україні не проводилося (табл. 3).

Наведені в таблиці дані дають змогу зробити висновок, що показники реального безробіття у зв'язку з прийнятою методикою розрахунку занижені приблизно на чверть.

Для оцінки стану ринку праці та його розвитку фахівці поділяють безробіття на більш ніж десяток різних типів. Зупинимось на основних чотирьох типах, важливих із погляду статистики, що приводиться біржею праці:

1. Пошукове безробіття, коли люди добровільно або в результаті звільнення, а не через загальну ситуацію в економіці, залишають своє робоче місце і шукають нове місце роботи. Тривалість цього типу безробіття залежить також від деяких суб'єктивних чинників (віку, мобільності і т. п.).

2. Сезонне безробіття, що залежить від пори року, наприклад у сільському господарстві або в будівництві. Зазвичай після закінчення робочого сезону працівники або звільнюються, або переводяться на скорочений графік роботи, їх відправляють у відпустки.

3. Кон'юнктурне безробіття. Його розмір визначається загальною ситуацією в економіці або в певній галузі виробництва, а також попитом на певні професії, наприклад на низькокваліфіковану робочу силу.

4. Приховане безробіття, коли трудящі тимчасово працюють неповний робочий день через тимчасовий спад, але при цьому не звільнюються або їх не звільняють.

Таблиця 3

Працевдатні, які за статистикою вважаються працевлаштованими (за липень 2016 р.) [4]

Групи безробітних, що не враховуються біржею праці	Кількість тис. осіб
Старші 58 років	164,3
Зайняті на простих роботах, для тих, хто отримує соціальну допомогу	85,6
Зайняті на робочих місцях, субсидованих державою	8,1
Зайняті на робочих місцях, субсидованих з інших джерел	153,1
Зайняті на субсидованих соціальних робочих місцях	7,4
Зайняті на державних курсах для безробітних	156,2
Зайняті на приватних заходах, спрямованих на залучення безробітних до трудового процесу	228,9
Зайняті на спеціальних заходах для тих, кому складно знайти роботу, наприклад колишнім ув'язненим	2,9
Безробітні через хронічне захворювання	76,3
Всього неврахованих безробітних	882,8
Офіційне безробіття	2661,0
Реальне безробіття	3543,8

Офіційна статистика бірж праці в Європі враховує лише безробітних за 1-м і 3-м типами. Безробітні за сезонним або прихованим безробіттям, на думку дослідників, статистикою практично не враховуються, і вони продовжують вважатися працюючими. Ці розбіжності виникають через складності віднесення тієї чи іншої групи до числа безробітних. Органи соціального захисту наводять свій аргумент: люди, зайняті будь-якою діяльністю, нехай і не цілком за фахом, є зайнятими. Уряд із цією аргументацією погоджується, тому ця методика вважається офіційно прийнятною. Рациональне використання трудового потенціалу відіграє важливу роль у підвищенні ефективності суспільного виробництва та рівня життя населення, тому від того, наскільки рационально він сформований, багато в чому залежать економічний потенціал кожного виду економічної діяльності, темпи його розвитку, зростання соціального і культурного рівнів життя найманих працівників та роботодавців, становлення повноцінних відносин соціального партнерства.

Висновки. Отже, констатуємо результати дослідження:

– по-перше, Україна має скористатися всіма здобутками світової цивілізації і, враховуючи особливості, формувати власну

економічну модель боротьби з безробіттям на основі врахування природних та історичних умов, традиції, звичок до розподілу, розміщення, мобільності населення;

– по-друге, рівень безробіття в Україні занижений приблизно на чверть, оскільки у вітчизняних методиках розрахунку рівня безробіття не враховують його суттєві види: пошукове, сезонне, кон'юнктурне, приховане безробіття. Така латентність і призводить до заниження показників.

Тому доцільними є подальші дослідження щодо розроблення методик оцінки рівня безробіття з врахуванням його латентних форм.

Література:

1. Струмилін С.Г. Проблеми економіки праці. М.: Госполитиздат, 1957. URL: <http://jurnal.org/articles/2015/ekon20.html>.
2. Статистика та аналіз трудових ресурсів. URL: <http://www.grandars.ru/student/statistika/trudovye-resursy.html>.
3. Трудові ресурси і зайнятість населення. URL: <http://ukrmap.su/ru-g9/908.html>.
4. Зайнятість населення в Україні. URL: <http://narodna-osvita.com.ua/4972--53-zanyatost-naseleniya-v-ukraine.html>.
5. Рівень безробіття. URL: <http://www.economicportal.ru/ponyatiya-all/uroven-bezraboticy.html>.
6. Країни ЄС рівень безробіття. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2016/05/2/7048697/>.
7. Безробіття у Швейцарії. URL: <https://business-swiss.ch/2015/09/bezrobotitsa-v-shvejtsarii/>.
8. Офіційна статистика і реальне безробіття у Німеччині. URL: <http://www.partner-inform.de/partner/detail/2016/10/189/8205/oficialnaja-statistika-i-realnaja-bezrobotica-v-germanii>.
9. Трудові ресурси і зайнятість населення України. URL: <http://estnauki.ru/geo/1-geografy/5741-trudovye-resursy-i-zanjatost-naselenija-ukrainy.html>.
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрямки підвищення: монографія / За заг. ред. О.Г. Янкового. Одеса: Атлант. 2013. 470 с.
12. Окландер М.А. Логистический сервис и методика расчета логистических затрат. Экономика Украины. 1998. № 8. С. 85-87.
13. Окландер Т.О. Модернізація маркетингової діяльності промислових підприємств: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2013. 292 с.
14. Окландер Т.О. Генезис маркетингу. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. Т. I. № 4. С. 33-37.
15. Oklander M.A. Lohistychna systema pidpriemstva. Odessa: Astroprint, 2004. 312 p.
16. Окландер М. О государственном маркетинговом регулировании. Экономика Украины. 2003. С. 80-81.
17. Окландер М., Яшкіна О. Маркетингові дослідження перспектив науково-технологічного розвитку України. Экономика Украины. 2008. № 11. С. 47-56.
18. Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя: монографія / М.А. Окландер, Т.О. Окландер, О.І. Яшкіна та ін.; за ред. д.е.н., проф. М.А. Окландера. Одеса: Астропринт, 2017. 292 с.
19. Маркетингові дослідження інновацій та підприємницькі ризики: монографія / М.А. Окландер, Т.О. Окландер, І.А. Педько, О.І. Яшкіна; за ред. М.А. Окландера. Одеса: Астропринт, 2017. 284 с.
20. Окландер Т.О., Мелішкевич Ю.Ю. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства. Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту: матеріали IV міжнар. Інтернет-конф. (Одеса, 21-21 травня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 75.
21. Managing economic growth: marketing, management, and innovations. 1st edition / Iliashenko S.M., Strielkowski W., Oklander M.A. (eds.). Prague Institute for Qualification Enhancement: Prague, 2016. 640 p.
22. Ілляшенко С.М. Сайт наукового журналу як інструмент Інтернет-маркетингу знань науково-освітніх установ. Маркетинг і цифрові технології. 2017. Т. I. № 1. С. 6-19.

Окландер Т.О., Шубёнкина В.А. Проблемы оценки состояния трудовых ресурсов Украины

Аннотация. В статье исследовано состояние и тенденции развития трудовых ресурсов Украины. Определены проблемы, которые связаны с оценкой состояния и уровнем использования трудового потенциала страны, с трудностями оценки реального состояния безработицы. Рассмотрен европейский опыт оценки состояния скрытой безработицы. Выделены недостатки разных методик оценки уровня безработицы.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, население, количественные показатели, качественные показатели, безработица.

Oklander T.O., Shubyonkina V.A. Problems of estimation of the state of labour resources of Ukraine

Summary. The state and progress of labour resources of Ukraine trends are investigational in the article. Certain problems that is related to the estimation of the state and level of the use of labour potential of country, with difficulties of estimation of the real state of unemployment. европейський experience of estimation of the state of the hidden unemployment is considered. Distinguished lacks of different methodologies of estimation of unemployment rate.

Keywords: labour resources, population, quantitative indexes, quality indexes, unemployment.